

tapasztalatait is figyelembe véve – komoly lépések történtek és még merészebb elképzelések születtek az Eurázsiai Unió létrehozása érdekében. 2015. január 1-jétől már működik az Eurázsiai Gazdasági Unió, amely nemcsak vámuniót és egységes gazdasági térséget jelent, de kormányközi és szupranacionális intézményei is vannak. Galicza György tanulmányából világosan látható, hogy a mostani próbálkozás már eddig is lényegesen messzebb vezetett, mint a megelőzőek, bár tartós és átütő sikeréről egyelőre még korai lenne beszélni.

A tanulmányok sorát Széchenyi Ágnes nagyívű áttekintése zárja az orosz (b)irodalom magyarországi percepciójáról. A szellemes cím jelzi, hogy a magyar olvasóközönség az irodalmi műveken keresztül nem egyszerűen esztétikai élményhez jutott, hanem az orosz államról, társadalomról, gondolkodásról, az orosz írókat foglalkoztató alapvető erkölcsi, társadalmi, filozófiai problémákról alkotott képet a maga számára. A szerző imponálóan széles szakirodalmi és forrásbázisra támaszkodva mutatja be, hogy az 1825-től 1945-ig terjedő időszakban milyen formában jutottak el a nagy orosz klasszikusok az olvasókhoz; magyar irodalomtudósok, szlavisták, lapszerkesztők (Bonkáló Sándor, Schöpflin Aladár, a Gellért testvérek és mások) milyen tevékenységet fejtettek ki az orosz irodalom magyarországi ismertetése, értelmezése terén. A rendkívül adatgazdag írás igazi csemege az irodalom, a kultúrtörténet és a történelem iránt érdeklődőknek egyaránt.

A kötetre jellemző műfaji és tematikus sokszínűség a végén áll össze egységes egészé, izgalmas szellemi kalandra csábítva az olvasót az orosz történelem rejtelmeiben, melyekben azért sem árt eligazodni, mert az elmúlt századokban, évtizedekben az számos ponton keresztezte a közép-európai térség (azon belül Magyarország) történetét, és Oroszországgal a jelenben és jövőben egyaránt számolnunk kell.

Kolontári Attila

MAGYAR–SZOVJET GAZDASÁGI KAPCSOLATOK 1948–1973 DOKUMENTUMOK

Szerk. Fiziker Róbert

Magyar Nemzeti Levéltár, Bp. 2017. 672 oldal

Aligha vitatja valaki, hogy a második világháború befejezését követő évtizedek hazai történetét jellemző alapvető politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás meghatározó mozgató rugójának a teljes függőséget eredményező közvetlen és közvetett szovjet dominancia tekinthető. A sok szálon érvényesülő rendszer egyes elemeinek forrásszintű megismerése az elmúlt évtizedekben ugyan fokozatosan haladt előre, de még korántsem rendelkezünk átfogó, minden szegmensre kiterjedő, pontos képpel a történésekről. Ennek egyik oka kétségtelenül az volt, hogy – eltekintve az orosz levéltárakban folytatandó kutatások akadályaitól – a figyelem mindenekelőtt a háborút követő szovjet megszállás és a hadifogolysors, majd az 1956-os forradalom és az azt követő megtorlás dokumentumainak lehetőség szerint minél részletesebb feltárására összpontosult, és a mégoly jelentős gazdasági kapcsolatok levéltári forrásainak mélyebb szintű megismerése nem került látótérbe. (Némi rálátást csupán a Külügyminisztérium által a hatvanas és hetvenes években a magyar–szovjet kapcsolatokról kiadott kötetek, célirányos statisztikai összeállítások és a budapesti nagykövetség jelentéseiből [1953–1956; 1956–1964] készült forráskiadványok adtak.)

A hiányok pótlására irányuló szándék már jó egy évtizeddel ezelőtt megfogalmazódott a hullámzó intenzitással működő magyar–orosz levéltári bizottság ülésein. A tervek valóra váltása azonban egészen 2012-ig váratott magára, amikor az orosz levéltári szolgálat végül – magyar kutatók (Baráth Magdolna, Földes György, Varga Zsuzsanna) közreműködésével – kiadta az

1948–1973 közötti időszak 152 magyar és orosz dokumentumát tartalmazó kötetet, melyhez Valerij Muszatov diplomáciatörténész, egykori budapesti nagykövet írt bevezető tanulmányt (Szovetszko-vengerszkie ekonomicseszkie otnosenija 1948–1973. Rosszija XX vek. Dokumentü. Moszkva 2012.). A munka hazai kiadása már ekkor napirenden volt, de megjelentetésére nem került sor. Tervezett előszava viszont, ami fő vonalaiban átfogja az 1948–1973 közötti időszak gazdasági kapcsolatait – Földes György tollából – 2013-ban megjelent a Századok hasábjain (A magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok 1948–1973. Századok 147. [2013] 1349–1375.). Mindezek után döntött a közelmúltban a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) vezetése, hogy majd egy tucat további dokumentummal és a függelékben statisztikai táblázatokkal kiegészítve, magyarul is hozzáférhetővé teszi a forráskiadványt, beemelve bevezetőként Földes tanulmányát is. Az immár 162 dokumentum (a nyolc orosz központi levéltárból 75, az MNL Országos Levéltárából 87 darab) – a meghatározó döntéshozó, illetve döntés-előkészítő szervek regisztraturáiból válogatva – három részre (1948–1956, 37 darab; 1956–1964, 74 darab; 1964–1973, 51 darab) bontva kisebb, igaz nem lényegtelen hiátusokkal (ilyen az uránkitermelés és a hadiipar) teljes áttekintést ad a kétoldalú, sőt egyes esetekben a KGST keretén belül létrejött kapcsolatok alakulásáról. Kezdve az egykori német vagyon és a magyar–szovjet vegyes vállalatok sorsának levezésétől, az ország 1953–1956 közötti akut gazdasági nehézségeitől, az 1956-os forradalom leverését követő pénzügyi és áruellátási segítségen és az ipari fejlesztések problémáin át az áruhiánnyal és élelmiszerellátási gondokkal (a kenyérgabona-hiány a hatvanas évek elején), illetve hiteltörlesztési problémákkal sújtott magyar gazdaság, az export-import mérleg, a tudományos-műszaki együttműködés szerteágazó részleteiig, és nem utolsósorban a magyar reformtörekvésekről alkotott szovjet véleményekig. Az eltérő színvonalon, de összességében bőven jegyzetelt források között először tanulmányozhatjuk a szovjet és magyar vezetők tárgyalásairól és a különböző szintű tervegyeztetésekről készített feljegyzéseket, a kapcsolatok több évre kiterjedő áttekintéseit, Kádár Jánosnak a gazdasági problémákról a szovjet vezetőkhez intézett leveleit, az azokra érkező válaszokat, a budapesti szovjet nagykövetek és a különböző szakértők által a magyar gazdaság helyzetéről (például a nyersanyag- és fűtőanyag-ellátás nehézségeiről, a Nyugat felé történő eladósodásról) és a kétoldalú kapcsolatokról ismétlődő rendszerességgel készített, gyakorta kritikus, elemzéseit. Sajnálatos, hogy a csatolt mellékleteket egyes – láthatóan fontos – esetekben (például I/5., I/9., I/34. és II/70. számú iratok) elhagyták, és még regeszta formában sem ismertették, miközben másutt a közlés nem tűnik indokoltnak (így a II/41. számú irat mellékleteinél).

Különösen emelik a kötet értékét azok a feljegyzések, amelyek bepillantást engednek a közvetlen eszmeckerékbe, melyeket a két miniszterelnök-helyettes (Mihail Leszecsco és Apró Antal) 1967 februárjában a nemzetközi kérdésekről és a magyar–szovjet együttműködésről, 1968 júliusában a gazdasági reformról folytatott (III/12., III/32.).

Ha a kötet egészéről szólunk, megkerülhetetlen, hogy ne tegyünk említést a tartalom mellett a közlés formai elemeiről, noha a szerkesztő mozgásterét az orosz kötet készen kapott anyaga alapján véve leszűkítette, miután itt nem volt lehetősége változtatásokra. Vonatkozik ez mindenekelőtt arra, hogy a dokumentumokat – eltérően a hazai forrásközlési gyakorlat standardjától – megfosztották a hitelességet tanúsító és forrásértékelést megkönnyítő információktól. (Ennek klasszikus példája a II/65. számú irat, ami címe szerint emlékeztető Kádár János részére, a szövege szerint pedig a szovjet kormány aláírás nélküli levele Kádárhoz, illetve a II/73. számú irat, ami a címe szerint egy Hruscsov számára készült emlékeztető, ám nem derül ki, hogy ki készítette, milyen nyelven és miért éppen Apró Antal miniszterelnök-helyettes irataiban található.) Mindezen túl célszerű lett volna jobban ellenőrizni az orosz nyelvű dokumentumok fordításának szakszerűségét és a címekben a választott irattani fogalmak (például a „leirat” mást jelent, mint a „feljegyzés”) helyességét, illetve a magyar iratok egy részénél egyáltalán megadni az irattani meghatározást. Hasonlóképpen érdemes lett volna határozottabban elszakadni az orosz nyelv köztársaságaitól, a magyar nyelvben nem használt nyelvtani formáktól (így a főnévi igenevek felszólító

módban: I/5.) és olyan fogalmaktól, melyek „magyarítása” semmit sem változtatott volna a szöveg tartalmán, viszont világosabbá tette volna annak pontos jelentését. (Például „a Magyarország miniszterelnöki kötelezettségeit ellátó Apró Antal” – azaz miniszterelnök-helyettes: II/25.).

A kötetet névmutató zárja, de ez sajnálatos módon nem azonos az orosz kötet annotált névmutatójával, ami éppen a szovjet tisztviselők miatt számunkra is jól használható lett volna.

A fenti megjegyzésektől függetlenül, melyeket csupán a jobbító szándék indukált, a recenzius csak őszinte elismeréssel illetheti a kötet szerkesztőjét, aki sziszifuszi munkát végzett a forráskiadvány adaptálásának, kiegészítésének és maximális használhatóságának biztosítása érdekében, nagy szolgálatot téve ezzel a hazai történettudománynak. Reméljük a folytatás az ismét magára találó magyar–orosz levéltári együttműködés keretében nem várat sokáig magára.

Gecsenyi Lajos

Kiss Dávid

A MUNKÁSÓRSÉG TÖRTÉNETE ÉS ELŐZMÉNYEI VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Bp. 2017. 633 oldal

A kötet Kiss Dávid PhD disszertációjának jelentősen bővített, többévnnyi friss kutatási eredményekkel kiegészített változata. Aktualitását nem szükséges hosszasan taglalnunk, hiszen a Munkásórség működésének teljes történetéről, felépítéséről és működéséről nem állt rendelkezésre monográfia. A szerző kutatásait még 2005-ben kezdte (11.), és mostanra elmondható, hogy – az 1956-os forradalom és szabadságharcra adott bolsevik reakció egyik legfontosabb következményeként létrejövő – erőszakszervezet múltjának avatott szakértőjévé vált.

A kötet hét nagy fejezetre tagolódik. Az első fejezetben Kiss bemutatja a Munkásórséget övező propagandát, továbbá a szervezet korabeli népszerűsítési próbálkozásaiival, illetve a témára vonatkozó historiográfiával is megismerkedhetünk. Érdekes tény, hogy a szervezet történetével kapcsolatban lényegében egyetlen emlékirat használható forrásul, a Munkásórség első parancsnokának, Halas Lajosnak a memoárja.

A második fejezetben megismerkedhetünk a 20. század első felének félkatonai milíciáival: a magyar Vörös Őrség és az MSZDP Rendező Gárdájával, a német Roter Frontkämpferbunddal. Kiss ezzel párhuzamosan kitér e szervezetek szélsőjobboldali megfelelőire is (mint például az osztrák Heimwehrré), amelyeket a második világháború utáni paramilitáris szervezetek (például a csehszlovák Lidová Milícia és a keletnémet Kampfgruppe der Arbeiterklasse) bemutatása követ. Kiss részletesen elemzi, hogy ezen szervezetek miképpen szolgáltak alapul, mintául a későbbi magyar Munkásórség felállításánál. Különösen értékesnek tartjuk a szociáldemokraták Rendező Gárdájának bemutatását (29–33.), amely a II. Magyar Köztársaság történetének egy teljesen ismeretlen vetületét világítja meg az olvasó számára. E fejezet révén a könyvet a két világháború közötti időszak kutatói is haszonnal forgathatják.

A harmadik fejezet a Munkásórség felállításának társadalmi és politikai szükségességéről szól, majd megismerhetjük a szervezet korai bevetéseit, szervezeti felépítését, illetve a vonatkozó törvényeket és szabályzatokat. A szerző alaposan ismerteti a szervezet első éles műveleteit, vagyis az 1957. március 15-ei és április 4-ei ünnepségeken való részvételt, amikor a Munkásórség már fontos szerepet játszott a rendezvények biztosításában. A fegyveres karhatalom erejének fitogtatása mellett a testület szimbolikus feladatokat is ellátott, és ezzel egyfajta társadalomformáló szerepet is kapott a szocialista vezetéstől. Kiss különösen részletesen foglalkozik a kádári